

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО
ПРАВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ
УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Кваліфікаційна робота (проєкт)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка ІV курсу 13-421з групи
Спеціальності: 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»

Петрова Юліана Юріївна
Керівник: д.ю.н., професор Правоторова О.М.
Рецензент: д.ю.н., доцент Гавловська А.О

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Теоретико-методичні засади дослідження сутності політико-управлінської еліти	7
1.1. Політико-управлінська еліта: сутність поняття	7
1.2. Основні моделі розвитку політико-управлінських еліт: адміністративно-правові аспекти.....	15
РОЗДІЛ 2 Сучасний стан політико-управлінської еліти в умовах суспільної трансформації.....	22
2.1. Сучасний стан політико-управлінської еліти.....	22
2.2. Демократизація суспільства та проблеми становлення нової політико-управлінської еліти.....	32
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми. Ми часто запитуємо себе – управлінська еліта, хто ці люди? Чому вони потрапили в політику чи нами управляють? Та багато інших питань, направлених у цьому руслі. Це дуже складні питання, які задає собі кожний свідомий громадянин. В сучасних умовах ці питання постали особливо гостро та актуально, адже сучасне суспільство – складна та організована система, і зараз від нашої управлінської еліти залежить наскільки наша держава зможе розвиватися в майбутньому. Адже, якщо в державі будуть прекрасні закони, але погані чиновники, тобто у нашому випадку, «управлінська еліта», то вона не зможе їх ефективно виконувати, реалізовувати тощо і це буде, звичайно, величезною проблемою, як для держави так і для суспільства в цілому. Від управлінської еліти залежить вплив на велику кількість суспільних процесів від яких прямопропорційно залежить якість життя громадян.

У ході розгляду даної тематики використовувались фундаментальні праці, в яких аналізується сфера елітних відносин і які стали теоретичним надбанням світової політичної думки (Г. Моска, В. Парето, Н. Макіавеллі, Р. Мілс, М. Бердяєв, П. Сорокін, М. Вебер, Ф. Ніцше, М. Бакунін, З. Фрейд, Е. Фромм та ін.). Ми досліджували також дану тематику в працях вітчизняних науковців О. Субтельного, Ю. Крижанича, Д. Донцова, В. Липинського та ін. Питання державотворення розглядали та проблематики формування сучасної управлінської еліти України розглядали В. Бакуменко, В. Князев, Ю. Куц, В. Луговий, Н. Нижник, О. Оболенський, І. Розпутенко та багато ін. На визначення теоретико-методологічних засад управлінської еліти суттєво вплинули праці українських учених і мислителів. Акцентуємо увагу, що дійсно, побудова сучасних моделей розвитку політико-управлінської еліти базується не тільки на

формальних принципах, але й на неформальних принципах у державному управлінні. Саме високий рівень самоорганізованості, відвертість в управлінні, ефективне здійснення управлінських завдань – саме на такі пріоритетні та ключові орієнтири має бути зорієнтована адміністративно-державна діяльність сучасної еліти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5 тощо.

Тема роботи відповідає тематиці пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень вищих навчальних закладів.

Тема кваліфікаційної роботи виконано згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри адміністративного і господарського права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету на тему: «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у соціально-економічній, адміністративно-політичній сферах та правоохоронній діяльності» (номер державної реєстрації 0117U001733).

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження адміністративно-правових аспектів формування сучасної управлінської еліти України.

Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань:

1. визначити сутність поняття політико-управлінська еліта;
2. дослідити основні моделі розвитку політико-управлінських еліт в адміністративно-правових аспектах;
3. розглянути сучасний стан політико-управлінської еліти; демократизація суспільства та проблеми становлення нової політико-управлінської еліти.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у зв'язку з формуванням сучасної управлінської еліти України на даному етапі розвитку нашої держави.

Предмет дослідження – формуванням сучасної управлінської еліти України: адміністративно-правові аспекти.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі використано низку загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Основними методами дослідження є аналіз та синтез, що допомогли визначити теоретичні підходи до розгляду дефініції «політико-управлінська еліта», історичний метод, який застосовувався при аналізі еволюції елітологічних ідей та історичних змін в еліті; метод порівняльного аналізу для характеристики механізмів формування політико-управлінської еліти; а також у роботі використовувалися й системно-аналітичний метод, структурно-функціональний метод, та багато інших методів, що дозволили здійснити якісне дослідження вказаної проблематики .

Комплексне використання всіх цих методів дало можливість всебічного й об'єктивного аналізу проблем, пов'язаних з теоретичними аспектами формуванням сучасної управлінської еліти України та дозволило вирішити завдання, що ставились під час написання кваліфікаційної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять не тільки науково-теоретичний, а і практичний інтерес, зокрема, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в кваліфікаційній роботі, можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій сфері – для подальшого розроблення теоретичних та практичних положень формування сучасної управлінської еліти, а також визначення нових напрямків розвитку законодавства в цій сфері;

- у правотворчості – з метою вдосконалення чинного національного законодавства щодо адміністративно-правових аспектів формування сучасної управлінської еліти;

- у правозастосовчій діяльності – з метою покращення роботи органів виконавчої влади;

- у навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів з дисципліни «Адміністративне право», «Адміністративний процес», а також під час проведення занять із зазначеної дисципліни.

Практичне значення проведеного дослідження визначається можливістю використання отриманих результатів кваліфікаційної роботи для оптимізації діяльності органів виконавчої влади на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано у тезах доповіді на Пятій Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Реформування правової системи України під впливом євроінтеграційних процесів» (20 березня 2019 року, Херсонський державний університет, м. Херсон).

Публікації. Основні результати дослідження викладені у збірнику тез виступу науково-практичній конференції.

Петрова Ю.А. Проблеми формування сучасної управлінської еліти України. Пята Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Реформування правової системи України під впливом євроінтеграційних процесів» (20 березня 2019 року, Херсонський державний університет, м. Херсон). 2020.С.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, 4 підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ

1.1. Політико-управлінська еліта: сутність поняття

Зараз, у контексті сучасних наукових досліджень, вивчення еліти слід вважати дуже важливим, як і дослідження процесів її утворення, розвитку та удосконалення. Політична наука на теперішньому етапі такий цікавий та досить неоднозначний термін, як еліта, вважає загальноприйнятою категорією, яку використовують, досліджуючи правлячий клас, і так звані, привілейовані верстви суспільства. Визначаючи зміст поняття, нам буде доречно обґрунтувати етимологію слова «еліта».

На початку нашого дослідження політичної еліти, слід вказати погляди О. Гаман-Голутвіна, що підтримує концептуальний підхід, «згідно з яким політична еліта включає осіб, які приймають стратегічно важливі рішення. Взагалі під поняттям «еліта» розуміють меншість суспільства, яка є достатньо самостійною, відносно привілейованою групою, наділеною певними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь в утвердженні та виконанні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійсненням впливу на неї. У філософській літературі подано дещо інше визначення еліти: будь-яке суспільство поділяється на «вибрану» меншість, що керує суспільством, і «неорганізовану» більшість, що є об'єктом управління» [1, с. 97-103].

Звичайно, поняття «еліта» має багато й зовсім інших трактувань, всі їх важко перелічити в межах однієї кваліфікаційної роботи, проте ми зазначимо хоча б деякі з них:

- «люди, які займають високе становище в суспільстві і завдяки цьому впливають на соціальний процес» (О. Дюпре);

- «порівняно невеликі групи, що складаються з осіб, які займають провідні позиції в політичній, економічній, культурній сфері життя суспільства» (В. Геттсмен);

- «творча меншість, що протистоїть нетворчій більшості» (А. Тойнбі);

- «особи, що користуються в суспільстві найбільшим престижем, багатством, статусом» (Г. Лассуелл);

- «особи, які мають певні привілеї і наближені до недосяжної владної сили, від якої залежить більшість» (В. Франклін).

Ось, ми маємо змогу спостерігати, що погляди на сутність поняття «політико-управлінська еліта» та «еліта» в цілому є дуже неоднозначними та різноманітними. Так, Л. Фройнд вважає цих людей такими, які «богом натхненні» особистості, що відгукнулися на «вищий поклик», на наш погляд це досить цікава думка, а М. Вебер, також підкреслює, що це харизматичні особистості.

Від поняття, визначення «управлінська еліта», залежить багато, що саме та чи інша людина «вкладає» в нього, наскільки ефективною буде діяльність власне еліти тощо.

Нам також слід дослідити співвідношення понять «еліта» та «народ». У своїх працях, Казакевич В.М. надає наступну дефініцію терміну «народ – усе населення певної країни або держави; окремий етнос; широкі верстви населення, відокремлені від пануючої еліти. У офіційних документах найчастіше термін вживається саме у першому значенні, адже на відміну від термінів «нація» та «етнос» він не має чіткої політичної або етнічної атрибуції» [2, с. 462]. Тобто, він акцентує увагу на тому, що народ є так би мовити відокремлений від еліти.

У свою чергу Б. Чичерин вважає, що під терміном «народ-потрібно вважати не просто будь-яку сукупність громадян, а лише така сукупність в якій вільні громадяни погоджуються слідувати справедливим правовим законам, які є вищими як за інтереси держави, так і за тимчасові потреби самих громадян» [3, с. 244].

Продовжуючи дослідження у цьому підрозділі сутності поняття «політико-управлінська еліта», досить вагомими та такими, що заслуговують на увагу, видаються нам також твердження М. Афанасьєва, який вважає, що «термін еліта не тільки вказує на колективну верхівку (керівництво), проте й має на увазі визначені параметри функціонування влади: неклановий характер правлячого класу, вільне рекрутування – право на кар'єру; конкуренція «вертикальна»: легальність опозиції, можливість зміни уряду; конкуренція «горизонтальна»: боротьба за вплив між різними групами (суб'єктами), що складають правлячий прошарок; суспільне визнання «правильності» домінування тих чи інших груп, засноване на дотриманні ними законів і встановлених процедур» [4, с. 66].

Також нам слід зосередити увагу, що існують два основних за класифікацією типи еліт – відкритий і закритий, і відповідно кожний з них, на наш погляд, має свої недоліки та переваги.

Як слушно зауважила болгарська дослідниця А. Крестева, «циркуляція еліт є - демократичним механізмом, який перешкоджає монополізуванню влади, вливає свіжу кров (у дійсно демократичній системі не буквально, а в переносному значенні – у формі нових людей, нових ідей)» [5, с. 19-29].

Відомий український дослідник О. Крюков, здійснивши вагомий аналіз політико-управлінської еліти як визначального чинника державотворення, що є найбільш змістовним визначенням поняття «політико-управлінська еліта» вважає таке: отже, це чиновники «вищої ланки, які володіють формальною владою в організаціях та

інститутах, займаються політичним управлінням і встановлюють правила організації життя в суспільстві» [6, с. 5].

Слід також приділити увагу, терміну «адміністративна еліта», що утворює «верхній прошарок державних службовців, які відповідно займають керівні посади в міністерствах, службах та інших органах управління. Це ті високоосвічені керівники, які зберігають нейтралітет і не виявляють своїх партійних орієнтацій». Це так би мовити, ще один вид еліти в нашому умовному класифікаторі.

У своїх творах Ф. Шміттер стверджує, «що якщо на первинному етапі консолідація демократії залежить від здатності політичних акторів і громадян прийти до вирішення внутрішніх конфліктів, які існують між ними відносно встановлених правил, то у подальшому вона буде залежати від тієї політики, яка буде проводитись владною елітою щодо соціальних груп» [7].

Продовжуючи класифікацію еліт, можна впевнено стверджувати, що єдиного підходу в цьому напрямку людство ще не виробило, і будь-які класифікаційні аспекти еліт, мають своє право на життя, будь-то «відкриті» чи «закриті» еліти, «старі» та «нові» еліти, революційні еліти, тощо. Цю цікаву наукову дискусію щодо елітарності та еліт ми можемо ще довго продовжувати.

Взагалі, коли мова йде про класифікації, в тому числі й класифікації «управлінської еліти» ми можемо називати досить багато критеріїв класифікації, наприклад «стара» та «нова» еліта, «відкрита» та «закрита» еліта і цей список можна продовжувати досить довго.

Таким чином, на основі тенденцій у широкому спектрі сучасних концепцій, що пояснюють перехід від «старої» еліти до так званої «нової», виділяються два ключових наукових підходи. Отже, на першому, як основі (фундаменті) систематизації концепцій трансформації еліт, використовується взаємодія у новостворених елітах, між політичними (чи то партійними) та управлінськими

елементами (частинами) старої еліти і новоутвореними компонентами, які формально не мають зв'язку з попередньою політичною системою. Ці процеси мають дуже важливе значення у непростому аспекті, оновлення поглядів, та в цілому оновлення суспільства.

Повну чи докорінну визначальну зміну еліти передбачає другий підхід, який ми також розглянемо у кваліфікаційній роботі, це «революційна» зміна еліти чи самозбереження, що в цілому вагомих змін не несе, а передбачає лише зміну «декорації» навколо еліти, а фактично «правляча еліта» за своєю сутністю не змінюється, не трансформується.

І третій елемент, який ми також не можемо не розглянути, це фактично, останній процес, що дістав назву «заміна еліти», це відповідно означає повне повалення колишньої еліти, і прихід до влади «контреліти», а це, ми наголошуємо, як правило, є наслідком глобальних революційних перетворень. Вагома зміна еліти, її трансформація (чи модифікація) або відбувається по-іншому, в періоди політичної нестабільності: люди, які мали змогу займати ключові позиції в державному управлінні колись, полишають свої посади тепер, відповідно, виникає багато вакансій, які заповнюються з порушеннями попередніх норм, традиційних для розформованої еліти. Проте при цьому слід наголосити, що суспільство практично ніколи не відчуває недостачі бажаючих зайняти елітні позиції.

Ще одним важливим варіантом зміни еліт виступає «вічний конфлікт». Пропонуємо зосередитися детальніше саме на цьому варіанті, і так, - правлячі партії, які мають свій внутрішній конфлікт, прагнуть до подолання останнього шляхом об'єднання (консолідації), шукаючи підтримки серед інших структурованих ланок політичної системи, проте в той же час поступово будуть розпадатися. Такий варіант розвитку подій призведе до «природного відбору», в середині

політичної еліти, тобто рівень конкуренції буде зростати до такого рівня, що неконкурентоспроможні представники еліти будуть залишати свої позиції, таким чином, що в правлячих партіях будуть залишатися найсильніші. Отже, непростий вихід з даної ситуації залежить від розвитку відносин між господарською елітою та економічною елітою, а також від модифікації ідей і політичного курсу за допомогою залучення до старої еліти людей нового покоління [8, с. 57].

Також, у вивченні еліт перехідного періоду надзвичайно часто вживають термін клан. Саме контекст пострадянської дійсності підказує нам, що кланом називають «тіньове закрите угруповання, яке не має легітимного оформлення та утворюється на ґрунті спільних інтересів учасників (кругова порука, власна мораль, відстоювання своїх інтересів, захист клану)».

Підґрунтям клану є звичайно економічний, матеріальний інтерес. Часто саме клани, а не засоби масової інформації називають «п'ятою владою». Природно, що клани намагаються розширити сфери впливу, вдаючись до підкорення або навіть знищення конкурентів (вбивства на замовлення, катування, залякування тощо). У сфері політики «гра є тонкішою», адже клан пристосовується до правил поведінки в політичній сфері, він активно залучає до політики своїх висуванців, підкоряючи інших політиків. Клановість у політиці проявляється не тільки в «закритості дій», «навмисній тонізації процесу», незрозумілості, непрозорості для суспільства процесу прийняття рішень, а й, на великий жаль, у перенесенні багатьох методів і засобів досягнення мети з кримінальної сфери в політику.

Особа, яка належить до еліти «в ідеалі» повинна мати звичайно, високі моральні якості, вміння вчасно та правильно приймати управлінські рішення, діяти відповідно до ситуації, що складається на сучасному етапі розвитку політики тощо.

Отже, інтерес суспільства, до проблеми лідерства тільки «підігривається», чому одні люди стають елітою лідерами, а інші, як не намагаються цього зробити, так і не можуть досягти бажаної мети? Політична еліта є актором політичних змін, що відіграє основну роль в модифікації чи навпаки сприяє пригнобленню власного суспільства. Елітоутворення – досить непростий, ментальний та історичний процес, на який можуть впливати також і регіональні особливості, протестні настрої людей, культурологічні цінності та навіть, і роль особистості в сучасному політичному просторі, харизма, мовлення і багато інших факторів.

Як слушно зазначає у своїх працях А. Рачинський, що «політико-управлінська еліта відіграє ключову роль у процесах демократичних транзитів, визначаючи стратегію і тактику розвитку держави. Тому створення елітного корпусу для державного управління, добір, підготовка та використання професійних кадрів є запорукою політичної стабільності та добробуту суспільства. Реалізація поставлених завдань можлива за рахунок виконання наступних умов: упровадження в практику науково обґрунтованих кадрових технологій, механізмів елітної інженерії, становлення точного порядку відбору, призначення і відставки вищих посадовців; розвиток ідейно-політичного плюралізму, багатопартійності, недопущення монополії будь-якої соціальної групи на засоби масової інформації» [9, с. 89].

На завершення написання даного підрозділу кваліфікаційної роботи, слід вказати, що й сучасна політико-управлінська еліта структуровано також є неоднорідною. Відповідно, на наш погляд, необхідно розмежувати в структурі еліти службовців середніх ланок державної влади та тих, хто займає найвищі позиції в системі політичного управління державою. Дійсно, важко не погодитися з тим, що особливої вагомості щодо найвищих позицій у структурах

нашої державної влади для функціонування всього суспільства передбачає, відповідно, і особливу увагу до якості людей, які займають ці позиції, виключну відповідальність цих людей та їхнє вміння відповідати соціальним очікуванням.

Для детального розгляду шляхів формування сучасної управлінської еліти України, нам слід вказати, що політична наука сьогодення висунула багато різних, часто протилежних, антагоністичних за теоретичним наповненням, інтерпретацій поняття політичної еліти в цілому.

Підсумовуючи викладене вище, ми можемо виділити такі напрямки обґрунтування феномену еліти: технократичний та історичний, харизматичний, біологічний, психологічний, ірраціональний (саме цей підхід, застосований у філософських науках) тощо. Проте практично всі дослідники з різних сфер «під елітою розуміють порівняно невеликі групи вибраних осіб, яким або притаманні сильна воля та великі знання, або вони обіймають керівне становище в політичній, економічній, військовій чи духовній сферах, або об'єднують обидві риси». Україні, як і іншим державам пострадянського простору притаманні подібні процеси «оновлення», «трансформації» та заміни еліт, прояви багатьох неординарних течій - непотизму, клієнталізму, трибалізму, вождізму і таке інше.

У державах пострадянського простору, слід наголосити, що правляча політична еліта підлягає процесам вертикалізації та горизонталізації (формулювання структури), що загалом створює певну ієрархізовану структуру боротьби за здобуття, реалізацію та утримання влади.

З так званого «Західного Світу» ми не можемо просто брати та копіювати їхні цінності, у тому числі й що стосується «управлінської еліти» нам слід враховувати наші особливості: ментальність, суспільні ціннісні орієнтири, вектор розвитку та ще багато інших факторів.

1.2. Основні моделі розвитку політико-управлінських еліт: адміністративно-правові аспекти

Досліджуючи теоретико-методичні засади дослідження сутності політико-управлінської еліти, нам слід також детально розглянути адміністративно-правові аспекти основних моделей розвитку політико-управлінських еліт.

В своїх працях Пітер Окоїн слушно зазначає, що «в організації державного управління в ХХІ ст., складність полягатиме не в тому, щоб протистояти еліті, а щоб найкращим чином організувати її, пристосувати ієрархічність, спеціалізацію, стандартизацію до демократичного розвитку; забезпечити контроль, звітність, ефективність і продуманість державної політики; підвищити уважність і чуйність державних службовців» [10, с. 6].

Як «остаточну планку», так званий «кінцевий ефект, мету» ми бачимо для себе, відповідно, ефективність політико-управлінської еліти, яка розглядається як головний критерій сформованих моделей сучасності. Побудову сучасних моделей розвитку політико-управлінських еліт важко уявити без тонкощів та парадигм розвитку науки, політичних та ментальних процесів.

Далі у нашому дослідженні нам слід розглянути поняття «модель». У своїх працях В. Афанасьєв доречно зазначає, що «у вузькому сенсі, у теорії управління модель – це така система, що уявляється в думках або матеріально реалізована, яка відображаючи об'єкт дослідження, здатна взаємозамінити його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт [11, с. 195].

Також слід вказати, що «при цьому обов'язкова вимога до моделі в соціальному управлінні – її цілеспрямованість, скоординованість параметрів з поставленою перед системою метою, з

очікуваним результатом. Іншими словами, модель повинна бути як достатньо жорсткою, так і достатньо гнучкою, здібною до перетворення відповідно до конкретної ситуації» [11, с. 196, 197].

Аналізуючи проблематику шляхів формування сучасної управлінської еліти України, далі нам слід зосередитися, нам таких поглядах, що у теорії адміністративного управління системний підхід не існує у вигляді вимогливої методологічної концепції: він виконує евристичні функції, залишаючись не дуже обмеженим сукупністю принципів, основний сенс яких полягає у відповідній орієнтації конкретних дослідників. «Методологічна специфіка системного підходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і забезпечувальних її механізмів, на виділення багатобразних зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину» [12, с. 24].

Ми повністю погоджуємося з точкою зору Б. Литова, «багатоаспектність у підходах до проходження державної служби повинна ґрунтуватися на трьох групах принципів: добір осіб, проходження державної служби, припинення державної служби» [13, с. 6-10].

На слушну думку українського дослідника В. Бакуменка, з якою ми повністю погоджуємося, «застосування схеми раціонального ухвалення рішень, повинно включати такі етапи, як діагностика проблеми, формулювання обмежень і критеріїв для ухвалення рішень, виявлення альтернатив, їх оцінку, кінцевий вибір з урахуванням концепції обмеженої раціональності рішень» [14, с. 8].

У своїх працях О.І. Крюков зазначає, що досліджував дещо суміжну з нами проблематику зазначає, що «елітні верстви й відповідні владно-управлінські структури існують, об'єктивно і є результатом природно-історичного розвитку економічних і соціально-політичних відносин. Еліта – об'єктивно існуючий і необхідний

елемент суспільного буття, хоча вона може і не являти собою якогось організованого моноліту. Це неофіційно сформована спільність, не «клуб з постійним членством і фіксованим складом», [15, с. 7].

Якщо ми звернемося до «кібернетичного підходу», який був широко вживаний у теорії та практиці управління з середини ХХ ст., саме він більше уваги приділяв вивченню систем зсередини. Його вагомими представниками були такі вчені, як С. Бір, І. Новік, У. Ешбі та багато інших. Якщо керуватися цим підходом, то кінцевою метою управління є так званий, «гомеостазис – оптимізацію функціонування системи для отримання більш корисного ефекту при найменших витратах і зусиллях» [16, с. 32].

Але вагомим недоліком даного «кібернетичного підходу» можна вважати те, що він дозволяє виокремити лише найзагальніші інформаційні контури систем управління на макрорівні [17, с. 30].

Проте, цей недолік є і гідністю кібернетики, оскільки він вдало показує загальні закономірності управління. Для нас важливим є те, що в ракурсі нашої кваліфікаційної роботи, саме цей підхід дозволив виявити також те, що процеси управління відбуваються не в усіх, а лише в динамічних системах, яким властива розгалужена мережа нелінійних причинно-наслідкових залежностей. Тобто, це ще раз підтверджує нам, що процес управління, більш складний, ніж нам здається на перший погляд, і для того, щоб дійсно створювати управлінські процеси, треба мати й авторитет, і вплив, і нелінійні причинно-наслідкові залежності та ще багато чого.

Продовжуючи досліджувати основні моделі розвитку політико-управлінських еліт, через призму «кібернетичного підходу», актуально буде вказати, що «кібернетика при моделюванні процесів управління враховує тільки зовнішні функції предмета, без урахування внутрішніх важливих аризм. Самі ці її особливості, дозволили «усебічно та різноманітно опрацювати модель політико-

управлінської еліти в сучасних умовах і врахувати недоліки при моделюванні. Саме так званий «кібернетичний підхід» при моделюванні розвитку політико-управлінської еліти вказав на можливість врахувати нелінійні причинно-наслідкові залежності в управлінні». Сучасний «кібернетичний підхід», яскраво нам показав, що є елементи самоврядування в будь-якій системі, у тому числі й побудованій за суто формальним принципом, а також є важливим, що механізми впорядкування управління системою за допомогою інформації набувають іншого змістовного наповнення.

На слушний погляд, Т. Томашевської, що досліджувала схожу з нами проблематику зарубіжного досвіду формування політико-управлінської еліти, «основні риси сучасного політичного простору, які полягають в тому, що всі основні сфери життєдіяльності на сьогодні значною мірою знаходяться під впливом комунікаційних глобальних процесів, сприяють утворенню транснаціональної еліти, яка не підзвітна національному електорату, а значить процеси глобалізації, з одного боку, посилюють політичну владу еліт. З іншого боку, опосередкованим ефектом глобалізації є повернення еліт у стан невизначеності і високих ризиків, адже глобальні процеси, що розвиваються у сучасному світі, безпосередньо впливають і на зростання політичної культури суспільства. У силу зазначених причин сучасні політико-управлінські еліти є своєю системою зв'язків, комунікацій, що об'єднує представників різних соціальних груп, що беруть участь у процесі розробки, прийняття і реалізації політичних та управлінських рішень» [18, с. 106]. І дійсно, ми повністю погоджуємося з дослідницею Т. Томашевською, що з глобалізацією основні моделі розвитку політико-управлінських еліт також набувають певною мірою трансформаційних процесів.

Досить оригінальний та цікавий підхід до розуміння управління сформульований ученим початку ХХ ст. А. Богдановим, він також

заслуговує нашої уваги. Згідно з цим підходом А. Богданова, який власне названий автором «тектологічним», світ перебуває в безперервній зміні, у ньому немає нічого постійного, все суть зміни, дії і протидії. Одна з основоположних тез концепції А. Богданова – ідеальної організованості не буває, до неї завжди домішана дезорганізація [19, с. 120].

Через призму нашої кваліфікаційної роботи, досить слушними для розробки моделі (моделей) розвитку політико-управлінської еліти ми вважаємо думки А. Богданова, про співвідношення організуючого і дезорганізуючого начал, про рівновагу й шляхи збереження цієї рухомої рівноваги, і дійсно світ перебуває в безперервній зміні, у ньому немає нічого постійного, все суть зміни, дії і протидії, з цими думками важко не погодитися.

Далі нам треба розглянути моделі розвитку політико-управлінської еліти з точки зору інформаційного суспільства, саме ці процеси розглядали в своїх творах такі вчені, як Т. Стюарт, М. Мелоун, Л. Едвінсон та багато інших.

Ми не можемо оминати увагою, що під впливом інформаційної революції, природно з'являються якісно інші різновиди організації. При цьому значно підвищиться роль інформації як виду владного ресурсу, зросте значення інтелектуального капіталу [20, с. 434].

У сучасному світі збільшиться розумовий зміст будь-якої праці [21, с. 381], технічна оснащеність працівників у сфері управління також стане високою.

І дійсно, ми вже й зараз відчуваємо ці процеси, що зайнятість у менеджменті, потреба в професіоналах і техніці зростатиме швидше, ніж в інших сферах, і складе ядро соціальної структури. Як вагомий приклад слід зазначити, що збільшення ролі інтелектуального капіталу безпосередньо торкається службовців у системі державного управління, їх професійних якостей. Інформаційна освіченість,

мобільність, роль знання, професійні навички та уміння дають більше, ніж формальні посадові повноваження, це ми вже спостерігаємо й зараз, у сучасному урбанізованому та глобалізованому світі.

Треба акцентувати, що Дж. Гелбрейт основну увагу приділив вивченню техноструктури «як сукупності людей, що володіють певними знаннями, досвідом і здібностями, яких потребує сучасна промислова технологія та планування. Уперше він указує на те, що вже не підприємець, а група керівників ухвалює рішення на підприємствах. Фактично весь процес ухвалення рішень на думку Гелбрейта, став міцною прерогативою техноструктури» [22, с. 124].

Слід акцентувати увагу, що для складних систем завжди існує кілька альтернативних шляхів розвитку. «Точки біфуркації» визначають вибір шляху на макро- і мікросоціальному рівнях. Звичайно, поняття «хаос», «синергетика» намагається пояснити особливості розвитку систем, як тільки вони увійшли в науковий обіг.

На думку дослідників синергетики Е. Князевої, С. Курдюмова, хаос та його макроскопічний прояв, виводить на самоструктуризацію нелінійної системи [23, с. 5].

Певні відхилення, накопичення флуктуацій, веде до так званої «точки біфуркації», а вона визначає вже новий стан системи [24, с. 63]. Синергетичний підхід обґрунтовує не тільки нелінійний характер у розвитку систем, малу стійкість, складне досягнення стану стабільності системи, але й указує на механізми самоорганізації, амбівалентні за своїм сенсом. При цьому слід мати на увазі - рівновага системи не таке рідкісне явище. Слід зазначити, що у політичній сфері воно може бути досягнуте й завдяки професіоналізму чиновників-управлінців.

Отже, наприкінці цього підрозділу кваліфікаційної роботи, ми можемо підвести такі підсумки, що побудова сучасних моделей розвитку політико-управлінської еліти базується не тільки на

формальних принципах, але й на неформальних принципах у державному управлінні.

Високий рівень самоорганізованості, відвертість в управлінні, ефективне здійснення управлінських завдань – саме на такі пріоритетні та ключові орієнтири має бути зорієнтована адміністративно-державна діяльність сучасної еліти.

Суперечливі, неперевіренні методики, які можуть призвести до порушення стабільності системи, особливо гостро це відчуватиметься зараз під час «перехідного» періоду, в трансформованому суспільстві. А відповідно, слід наголосити, що ефективність застосування тих або інших методів, прийомів та технологій залежить від характеру обраної моделі. Таким чином, самою прийнятною, в той чи інший момент, буде та модель розвитку політико-управлінської еліти, яка дозволяє врахувати як управлінський досвід конкретної країни, так і нові тенденції в управлінні суспільством.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

2.1. Сучасний стан політико-управлінської еліти

Продовжуючи дослідження шляхів формування сучасної управлінської еліти України, нам слід звернутися до Основного Закону нашої держави. Відповідно до статті 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [25].

Треба акцентувати увагу на тому, що з кінця 60-х рр. ХХ ст. у цьому напрямку світова наука державного управління й адміністративна практика веде інтенсивний пошук. Якщо ми детальніше розглянемо, так звану «Веберівська модель», яка відповідала умовам управління індустріальним суспільством, то виявиться, що вона є неадекватною інформаційним, технологічним і соціальним викликам часу [26, с. 12].

Ми живемо зараз в інформаційному суспільстві, звичайно, якісно змінилися і складові професіоналізму. Слід зосередити, що в сучасних умовах усе більша увага приділяється не тільки виконавським якостям чиновника, що безперечно також мають дуже важливе значення, як складовій професіоналізму, але, звичайно й іншим якостям та навичкам, зараз важливого значення набуває також отримання цілого ряду *soft skills* (м'яких навиків).

У своїх працях А. Рачинський вказує, що «професіоналізм припускає вищий рівень психологічних і індивідуальних змін, який

приходить у процесі тривалого виконання службових обов'язків» [27, с. 23].

Чиновник-професіонал, що має досвід та розбирається в нюансах, в цілому у державному управлінні – це, перш за все, особа, що бере на себе відповідальність та яка ухвалює важливі рішення. Від нього залежить оптимальна реалізація управлінського циклу.

Саме тому «чиновник-професіонал» в умовах демократичного суспільства повинен успішно виконувати службові обов'язки, мати дуже відповідальну та високомотивовану поведінку й при виконанні функцій безперечно, він повинен бути суспільно спрямованим. Нам хотілося б акцентувати, що не тільки набір відповідних знань, умінь і професійних навичок, проте і вагоме розуміння неминучої перспективи змін, соціальної активності, безперечній відданості справі обумовлюють сенс поняття «чиновник-професіонал» у державному управлінні.

На погляд О.І. Крюкова, «пострадянську еліту деякі політологи поспішили назвати демократичною, проте, виникає думка, це передчасне твердження. Скоріше мають рацію вчені й аналітики, які схиляються до висновку про те, що кардинальної зміни еліти поки не відбулося, що це тривалий еволюційний процес, продукт об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх, економічних і політичних, соціально-психологічних і духовних чинників суспільного розвитку. Поки ж ми маємо еліту, що лише формується, еліту молодого демократичного суспільства, що народжується» [6, с. 9].

Далі досліджуючи сучасний стан політико-управлінської еліти нам слід вказати, що певна модернізаційна ідеологія, поява різноманітних реалістичних концепцій призвели до змін, що відбулися в розумінні професіоналізму, якості та змісту управлінської праці. Досить популярною та зразковою для трансформованих суспільств, стала так звана «вестмінстерська модель» реформ у сфері

державного управління. І дійсно, ми маємо змогу спостерігати, що основи саме «вестмінстерської моделі» були закладені як базові (ключові) принципи в Концепцію адміністративної реформи в Україні.

«В ідеальному варіанті» основною ідеєю подібних реформ було привнесення менеджерських або економічних методів і засобів управління у сферу державного управління. Подолавши бюрократичну ієрархічність, через «велике створення» безлічі нових агентств, що володіють більшою свободою, ніж колишні державні організації, саме це власне й передбачалося [28, с. 51, 52].

Аналізуючи проблематику сучасного стану політико-управлінської еліти, слід вказати, що зараз загальнонаціональна, регіональна і муніципальна влади функції значно змінюються та трансформуються. Природною виглядає ситуація, що у зв'язку з цим, значно змінилося співвідношення різних рівнів влади функції і відповідно основних повноваження управлінців. Тоді вважалося, що на якісно новий рівень вийде формування нових відносин між державою та суспільством, а вагомий «суспільний контроль» над діяльністю адміністрації повинен був поліпшити якість послуг, що надаються, і підвищити довіру населення до уряду. На Заході такі реформи критикують за перш за все за «вузьколіберальну й антисоціальну спрямованість», причому активна критика йде з різних позицій. Як ми візьмемо у нашому дослідженні, як приклад, таку країну, як Англія, то перетворення у сфері її державного управління привели до вагомого перетворення єдиної ієрархічної системи управління в складну напівринкову систему.

«Комерціалізація й диференціація умов праці чиновників підірвали престиж держави як ідеального працедавця й призвели до підриву авторитету держави в суспільстві» [26, с. 52].

Ми не можемо копіювати бездумно західну модель управління, адже слід враховувати детально і специфіка так званої виключно особливої системи управління, що склалася в СРСР, зі своїми механізмами і способами контролю зверху. Також не можна ігнорувати той факт, що для держав, які займають середнє геополітичне положення, характерним є синтез західного й східного типів управління.

Важко не погодитися з думкою Аристотеля, «що видів державного ладу стільки ж, скільки є способів управління залежно від переваг і відмінних властивостей, що притаманні складовим частинам держави» [29, с. 491].

Саме тому в пошуку слід особливу увагу звернути і на потенційні можливості, що були притаманні радянській системі управління. При виборі нової моделі «політико-управлінської еліти» нам слід було б виходити з того важливого факту, що вестмінстерська модель з її комерціалізацією управління не відповідає ні умовам, ні традиціям управління в Україні.

Розвиток політико-управлінської еліти в Україні також вказує на те, що велике значення завжди надавалося так званій «єдності управління», що є характерним для континентальної європейської традиції управління. Централізація управління досягалася за рахунок чіткості ієрархічної структури, підлеглості й узгодженості елементів системи один з одним. Наша країна має перед собою досить непросте завдання, не зміцнити інститути самоврядування та управління, а створити їх. Тут буде потрібна більша концентрація управлінських повноважень в єдиному центрі.

Не викликає сумніву, що в подібній ситуації роль управлінських структур підвищиться. «Політико-управлінська еліта» здатна вирішити дане завдання, але для цього необхідно буде істотно змінити її якість. На слушну думку, дослідників В. Цветкова і

В. Горбатенка, «професійні і моральні якості нової капіталістичної політико-управлінської еліти надзвичайно низькі та далекі від дійсної демократії» [30, с. 183].

Воля політичного керівництва, на думку аналітиків Центру ім. Разумкова, повинна випромінюватись не сезонними спалахами, а постійно. Інакше, реформа може обмежитись косметичними напівзаходами [31, с. 99].

«Чиновник-професіонал» повинен чітко уявляти собі значення відвертості й важливості демократичних принципів в управлінні, на привеликий жаль, лише однієї тільки волі політичного керівництва буде недостатньо, конче також нам необхідне єдине розуміння органами влади цілей і завдань адміністративної і політичної реформ.

На думку українського дослідника М. Кравченка, «здійснення адміністративної реформи припускає радикальну зміну існуючої системи управління й упровадження нової управлінської ідеології, нових принципів діяльності, які б відповідали стандартам демократичної, правової держави з соціально орієнтованою економікою» [32, с. 95].

Управління державною власністю вже давно потребує докорінної та радикальної зміни підходів, і не тільки це має пріоритетне значення. І доречним буде твердження, що сильні регіони зміцнюють єдність в управлінні і дозволять створити дійсно ефективну систему управління в Україні, звичайно його стовідсотково треба «втілювати в життя».

Ні за день, ні за два ніяка якісно нова політична площина та управлінська площина для трансформаційних перетворень еліти не сформується, слід твердо усвідомлювати, формування нової моделі політико-управлінської еліти це - процес тривалий та неоднозначний.

Коли ми торкаємося, питань «політико-управлінської еліти», то кадрові «запаси», якщо можна так висловитися мають важливе

значення, у цій площині нашої країні потрібна дуже кадрова стабільність. Від ефективності кадрів прямопропорційно залежить хід і результативність будь-якого процесу, у тому числі й реформ, отже, дійсно ми наголошуємо, що від підбору й розстановки кадрів залежить багато позитивних чи негативних перетворень у державі.

На думку С. Серьогіна і В. Хлуткової, «ці процеси призводять до низької горизонтальної мобільності чиновників в ієрархії. Через невизначеність термінів перебування на щаблі службових сходів знижується горизонтальне переміщення, що веде до застою в кадрах» [32, с. 103].

Отже, аналізуючи сучасний стан політико-управлінської еліти, слід вказати, що удосконалення процедури ухвалення й просування по службі є одним з важливих напрямів у вирішенні багатьох кадрових питань. Ми вважаємо, що освіченість, відкритість, відвертість, гласність, сприяння створенню конкурентного середовища при прийомі на державну службу за конкурсом – це власне ті основні цінності, на яких має будуватися дійсно відбір «чиновників-професіоналів», які віданні своїй справі. У довгостроковій перспективі можливе утворення єдиної системи конкурсного відбору в подальшому. Слід також акцентувати, що створення ефективного «кадрового резерву» в кожному органі виконавчої влади, на нашу думку, дійсно сприятиме професіоналізації управління.

Ефективна та професійна підготовка кадрів в Україні, та власне і в інших країнах, має ключове значення для розвитку держави, як і наявність вагомого «кадрового резерву». Досліджуючи сучасний стан політико-управлінської еліти слід ще раз наголосити, що кадрове питання безпосередньо стосується, як і сфери професіоналізму, як і сфери мотивації.

Ми повністю погоджуємося з твердженнями О. Крюкова, який досліджував дещо суміжну з нами проблематику, що «однією з

ключових проблем сучасного етапу трансформаційних процесів в українському суспільстві є забезпечення якісних перетворень в елітних групах. Йдеться як про зміну загальних умов функціонування, так і про впровадження моделі та механізмів, які б сприяли прискоренню оновлення політико-управлінської еліти України» [32, с. 95].

Досліджуючи далі проблематику шляхів формування сучасної управлінської еліти в Україні, слід відзначити, що система освіти та навчання, має в першу чергу активно сприяти виховання патріотизму, любові до України, почуття обов'язку, відвертості, дотримання демократичних процедур, гласності тощо. Важливе значення також має досягнення компромісу й консенсусу, можливо слід ввести якісь курси, дисципліни в цьому напрямку, оскільки досягнення компромісу в суспільстві, має важливе значення.

Слід визнати, що в Україні на привеликий жаль, давно постала проблема з кадровим резервом до державних служб, і дійсно, старі резерви себе не виправдали, показали неефективну роботу. Саме тому питання ефективного кадрового резерву зараз постало перед нами, як ніколи гостро.

Для ефективності роботи політико-управлінської еліти має бути «дуалізм», подвійність у діяльності з підготовки та контролю кадрів, зараз ми зупинимося на цьому детальніше, тобто, з одного боку – це мотивація, що спрямовує поведінку і зацікавлює чиновників у продуктивній роботі та дієві заходи щодо подальшого вдосконалення і упорядкування оплати праці та системи пільг і заохочень, а з іншого боку жорсткий та дієвий суспільний контроль, що дозволяє прослідкувати через представницькі та інші структури весь ланцюг ухвалення рішень, що мав би своїм головою сильну й авторитетну фігура самого контролера, і відповідно весь цей

непростий механізм має «запускати», «втілювати в життя» державна система налаштована на ліквідацію недоліків.

Шляхи формування політико-управлінської еліти досить непрості, і на описані нами особливості, які інколи може надзвичайно впливати на управління, указував М. Вебер, саме для нього «демократія не була засобом вирішення повсякденних політичних питань і не була самоціллю. Вирішення ж повсякденних проблем покладалося на чиновників-управлінців, які можуть їх розв'язувати не шляхом голосування, а шляхом переговорів» [33, с. 146]. Ось такі цікаві та слушні висловлювання про демократію в суспільстві, ми маємо змогу спостерігати від М. Вебера.

А. Соловйов, на нашу думку, у своїх працях досить справедливо відзначає, що «демократія як спосіб організації влади вже не здатна утримати під контролем нові механізми владної конкуренції, ще складніше управляти цими процесами. Ефективність політичної системи й державного управління безпосередньо залежить від здатності створювати щільні інфополя та контролювати інфопотоки» [34, с. 50]. А такі думки та трактування про ту ж саму демократію в суспільстві, дає нам в своїх творах А. Соловйов.

Продовжуючи нашу наукову дискусію слід привести погляди О. Крюкова, у своїх працях цей вчений, досліджуючи наукову та різноманітну політологічну літературу, що присвячена проблематиці української політичної еліти кінця ХХ ст., зазначає, що «не можна не зауважити плюралізм думок щодо поняття “еліта” і, особливо, правлячої політичної еліти. Узагальнюючи, можна стверджувати, що «абсолютна більшість авторів теорій еліт кінця ХХ ст. схилиються до думки про те, що: а) правляча політична еліта проходить черговий етап свого формування; б) для неї характерний вплив наслідків історичного (радянського) минулого України, особливостей політичної системи і суспільних процесів в Україні; в) в Україні

відбувається процес поступового оновлення (еволюції) еліти та шляхів її рекрутування; г) процес формування правлячої політичної еліти ще не завершився, вона проходить черговий етап власної трансформації як самодостатня правляча політична еліта незалежної держави» [35, с. 68-69].

Далі наводимо погляди О. Воронька, який вважає, що «вміння аналізувати інформацію та на її основі готувати документи, працювати з ними, організовувати їх використання значною мірою відображає професійний рівень державного службовця, кожного управлінця» [36, с. 41].

Сучасний «чиновник-професіонал» живе в умовах конкуренцій, інформаційного суспільства, де «потоки інформації» надходять, змінюються та трансформуються з дуже великою швидкістю.

Тепер політико-управлінська еліта діяти має вміти користуватися ресурсами різного роду й діяти нестандартними методами.

Деякі з дослідників вважають, що це активно сприятиме вихованню самоконтролю, що є навіть дієвішим методом контролю, ніж суспільний контроль про який ми раніше писали.

Вдосконалення системи управлінських послуг є досить перспективним напрямком при створенні нової моделі політико-управлінської еліти в Україні.

На думку дослідників Центру політико-правових реформ, «управлінські послуги повинні бути класифіковані й упорядковані» [37, с. 29].

Досить вдалими та слушними видаються нам погляди О. І. Крюкова, він зазначає, що «проаналізувавши соціально-політичні умови формування політичних еліт в Україні, можна зробити висновки, що українське суспільство переживає глибоку соціально-

економічну та політичну кризу, Україна не має цілісної та ефективної політичної еліти, що відповідала б загальнонародним інтересам, конкретно-історичним умовам, традиціям і менталітету народу. Натомість існує нестабільний конгломерат з напівзруйнованого минулого та запозиченого, часто напіввипадково, чужого досвіду. В результаті замість співробітництва гілок влади маємо їх постійне деструктивне суперництво. Тому вкрай назрілим стало завдання створення цілісної політичної еліти, яка могла б здійснювати послідовне реформування суспільства» [15, с. 12].

Зараз наша держава стоїть на дуже тернистому та непростому шляху становлення гнучкої моделі політико-управлінської еліти, він має бути сучасним та відповідати відкритим умовам і часу, і на привеликий жаль, на ньому зараз лежить безліч труднощів.

Всі ці проблеми виникли та стали такими гострими тому що, на наш погляд на первинному етапі трансформації управлінських (владних) структур слабо враховувались традиції та колишній досвід в управлінні, а також ментальні особливості нашого народу.

На жаль, багато кваліфікованих кадрів через невизначеність свого соціального статусу та нерегульованість матеріального становища були вимушені покинути державну службу, а більшість з них були професіоналами своєї справи.

Поєднання найновіших і застарілих управлінських структур, поєднуючись призвели автоматично до еkleктичності системи. Її невизначеність, «хитання з боку в бік», інертність, безсистемні перетворення у сфері державного управління та багато інших несприятливих процесів призвели до безлічі суперечностей.

На перший план вийшла гостра потреба у створенні нової моделі та ефективної політико-управлінської еліти в Україні.

2.2. Демократизація суспільства та проблеми становлення нової політико-управлінської еліти

Досліджуючи детально адміністративно-правові аспекти шляхів формування сучасної управлінської еліти, слід вказати, що уживання терміна «еліта» стосовно верхівкових груп українського суспільства, як і дослідження походження, ролі та значення еліти, пов'язане із надзвичайно важливим та загальним процесом національного державотворення.

Так званою «точкою біфуркації та відліку» був початок 90-х рр. ХХ ст., який не лише збурих енергію народних «низів», але й поставив на порядок денний, на арену, актуальне питання про створення власне української еліти нового типу.

«За спрощеною схемою, на рівні буденної свідомості нашого суспільства йшлося про владу, яка була б здатна зберегти і зміцнити незалежність України, здійснити необхідні трансформаційні процеси на шляху переходу від командно-адміністративної до ринково-демократичної системи, від авторитарно-консервативної до соціально-правової держави. Незвичайність і складність завдань вимагає поєднання практики державотворення з теоретичною розробкою різноманітних проблем становлення і формування політико-управлінської еліти в Україні» [38, с. 74-80].

Проблематику взаємовідношення та співставлення таких понять, як «еліта і демократія» пропонували у багатьох дослідженнях, перш за все на Заході. Так ось, наприклад, Л. Лінкольн, Г. Моска, В. Парето досліджували місце та роль еліти в демократичному суспільстві, І. Кноль, Г. Ротенштрайх, Г. Меджид розглядали еліту та демократію як поняття несумісні. У своїх працях розглядали ці питання також - Дж. Шумпетер і К. Мангейм. М. Янг, Д. Белл, Г. Лассуелл, П. Бахрах, Х. Дайглер та ще багато вчених. Серед

українських спеціалістів у сфері політології, соціології, філософії ми можемо зазначити - В. Фесенко, М. Пірен, О. Куценко.

Важко не погодитися з тією думкою, що проблема еліт та їх співвідношення з масами є ключовою проблемою для будь-яких політичних систем, у тому числі демократичних. Зараз ми звернемо Вашу увагу на основні підходи, які розглядають проблеми співвідносин еліт з масами в умовах демократії.

Далі, в ході нашого аналізу, нам слід розглянути такий термін, як «радикальний елітизм». Через призму нашого дослідження в даному підрозділі демократизації суспільства та проблем становлення нової політико-управлінської еліти «радикальний елітизм» виходить із того, що демократія, або народовладдя, неможливе. Причини тому є, але ми виділимо головні: «1) по-перше, на жаль наш народ мало некомпетентний, чи взагалі некомпетентний у політиці, тому народовладдя, навіть якщо воно і було можливим, виявилося б згубним за своїми наслідками, призвело б до неминучих політичних провалів та катаклізмів; 2) і дійсно ось друга причина, що правління народу технічно неможливе, «безпосередня демократія» неможлива, у крайньому разі у країнах з великою кількістю населення, а «представницька демократія «обов'язково призведе до втрати народом частини свого суверенітету, який буде відбиратися на користь вибраних представників».

Нам слід також, дослідити в нашій кваліфікаційні роботі, таку дефініцію, як «елітарний плюралізм». Саме це поняття, так би мовити, залишає місце народним масам, які раз на кілька років дістають можливість вибрати ту чи іншу з конкуруючих еліт.

Наступним терміном, який ми розглянемо буде «неоелітизм», він, виходить з того, що активно відкидає плюралістичне трактування політичних систем різних капіталістичних країн. Сама сутність

неоелітичного підходу в тому, що найважливіше для мільйонів народних мас рішення приймає вузьке коло людей "нагорі".

Розглядає еліту як можливу погрозу демократії, ідеал політичної системи – безпосередня реалізація влади народом все це ми називаємо, як радикальний антиелітизм. Передбачити «теоретичне існування двох граничних моделей: абсолютна демократія, або самоврядування народу, що не потребує існування особливої групи людей, які стоять між співвідносинами населення та управління, тобто збіг суб'єкта та об'єкта управління, та абсолютна тиранія, де роль населення в управлінні дорівнює нулю і влада є самовладдям еліти або лідера» [15, с. 94-102].

Слід вказати, що слабка еліта означає, як правило, слабке управління, різноманітні політичні провали, хвилювання мас, нестабільність. Демократія передбачає деякий оптимізм у відносинах еліти та мас, де еліта не придушує маси, де вона є засобом оптимального управління, а не домінуючим центром суспільства.

Проблематика «елітних групувань» безпосередньо пов'язана з оновленням та політичною трансформацією суспільства. Зараз актуальними видаються питання: як змінилися існуючі до цього елітні групи? як вони виникли? що собою являють нові? Та багато інших питань, але в цьому ж ключі.

«Різнобарв'я» поглядів, думок та концепції можна умовно звести до трьох позицій: активно ідбулася «революційна» зміна еліт; не дивлячись на численні процеси, еліти залишились тими ж, лише із зміненими покращеними декораціями навколо них; активний та радикальний процес трансформації еліт ще не закінчився.

«Під демократизацією розуміють угоду між ворожими фракціями еліти, які вирішили покласти край глибокій політичній кризі». При цьому, як зазначає німецький дослідник У. Хоффман-Ланге, «порівняно мало йдеться про специфічні характеристики еліти,

що визначає її готовність до введення демократичних інститутів, а також про ступінь елітної трансформації, необхідної для консолідації нової демократії» [40, с. 50-55].

Елітарного підход, як правило, використовує процедурне визначення демократії. Демократія, в цьому руслі, це система, яка не виключає жодної групи з політичного життя: будь-яка людина може балотуватися на політичний пост (це відкрите змагання і боротьба за політичні пости відіграє найважливішу роль).

На цілком слушну думку А. Пшеворського, «демократія має непередбачуваність. Демократизація – це процес, в якому різноманітні інтереси змушені змагатися один з одним. Незрозумілість стає узаконеним правилом. Вирішальний крок до демократії відбувається в той момент, коли влада перестає належати групі осіб та переходить у сферу закономірності» [42].

«Елітна трансформація» є проблемою переходу від тоталітарного режиму до демократії з точки зору елітного підходу.

Слід вказати, що в процесі політичних змін «елітна трансформація» виступає у двох формах: 1) перша – активна циркуляція індивідів – членів еліти на керівних постах у тих політичних інститутах та приватних організаціях, що зберегли свою силу в базисну організаційну структуру у ході зміни режиму. У цьому непростому випадку активно прилаштуватися до режимних змін шляхом зміни свого керівництва прагнуть уряди, парламенти, юридичні органи, збройні сили, парламенти різної структури, політичні партії, мас-медіа та інші структури. 2) друга форма так званої «елітної трансформації» (оновлення) - створена змінами у балансі сил між інститутами та організаціями, а також завдяки формуванню нових організацій. У даному випадку сценарій розвитку подій буде дещо іншим - парламенти, що раніше лише затверджували рішення, що їх приймала влада, зараз можуть прийняти принципове

значення, а відповідно, правлячі партії можуть припинити своє існування чи переформатуватися (перетворитися) в дрібні групи, у той час як нові партії отримують масову підтримку населення.

Звичайно, що у різних країнах перехід від авторитаризму та тоталітаризму до демократії має «свої виняткові особливості», «свою специфіку». Нам її треба розглядати з точки зору результатів переходу. У цьому питанні існує «мінімалістська» і «максималістська» концепції. Згідно з «мінімалістською» концепцією, так званою «першою» основними принципами демократичної консолідації є такі: абсолютно усі великі політичні сили визнають, що немає альтернативи демократії; у суспільстві ніхто не заперечує легітимності і правомірності дій демократично обраних парламентарів.

Слід звернути увагу, що максималістська концепція вважає перехід завершеним, якщо: активно відбулась консолідація партійної системи; належним чином сформовані всі елементи різноманітних демократичних інститутів; вже відбулась перша зміна влади між правлячими та опозиційними партіями, що має також дуже важливе значення.

У своїх творах С. Біро-Золтан досліджуючи східноєвропейські еліти і перехід до демократії та характеризуючи особливості переходу пострадянських країн до демократичного правління, зазначає, що «можна помітити, як він відрізняється від східноєвропейських держав. Так, у польському та угорському переходах домінували переговори; східнонімецькі, чехословацькі та болгарські переходи характеризувалися масовими мобілізаціями без насилля, тоді як переворот у Румунії був викликаний повстаннями, що протікали в насиллі, зіткненнях та вуличних сутичках» [42, с. 87].

Слід акцентувати, що формування політичної еліти в Україні, Білорусі пішло відмінним від Заходу та колишніх країн народної

демократії шляхом. До сутнісних характеристик такого переходу можна віднести: «1) по-перше, «перелицювання» колишньої радянської, партійної та комсомольської номенклатури в еліту «демократичну»; 2) по-друге, висунення на керівні посади колишніх від КПРС партійних керівників середньої та нижчої ланки при їхньому лояльному ставленні до колишніх перших осіб області, міста, району; 3) по-третє, витіснення з органів управління представників гуманітарної інтелігенції, працівників вищої школи і заміна їх здебільшого спеціалістами сільського господарства та інженерно-технічними робітниками; 4) по-четверте, зростання чисельності і поповнення еліти і номенклатури здебільшого за рахунок господарських керівників; 5) по-п'яте, збільшення чисельності та впливу у складі номенклатури вихідців із сільської місцевості. За даними центру А. Розумкова, 87% української політичної еліти – це вихідці з сільської місцевості»[43].

Слід вказати, що болісний процес переходу від тоталітаризму і народження соціально-політичних механізмів ефективної представницької демократії ускладнюється анемією старої системи соціального контролю, яка, відійшовши з історичної арени, роз'єднала «молоду» пострадянську демократію та етичні цінності. Демократія, яка діє без етичних механізмів соціального контролю, на великий жаль, найчастіше вироджується в охлократію, і саме цей процес ставить проблему чіткішого розуміння соціальної феноменології авторитарних режимів.

Слід вказати, що говорячи про феномен авторитаризму, треба мати на увазі наступні чинники: авторитаризм є складовою структури перехідних процесів, на відміну від тоталітаризму, який є властивим для стабільних соціальних станів; крім того, авторитаризм є феноменом інверсійних (зворотних) тенденцій, які розгортаються саме в період трансформації; ці тенденції мають певну властивість, що їх

визначає, тривалість та сутнісні соціально-політичні характеристики попереднього періоду національної історії та актуального на зазначений момент перехідних процесів соціально-психологічного стану суспільства. Політичні режими пострадянських країн ще не дійшли до стану тих демократій, що самозберігаються.

З нашої точки зору, разом з тим дуже широкий консенсус еліт (хоча він і потрібен для ефективності та стабільності держави) погрожує зниженням міри реагування і відповідальності, демократія може вижити, тільки якщо еліта неоднорідна. Високий рівень інтегрованості еліти і, як результат цього, чим вища ефективність і стабільність влади, тим нижчий рівень реагування на потреби населення.

Слід вказати, що сучасна українська еліта є досить суперечливим суспільним феноменом. Не можна заперечувати ту значну й активну роль, яку відіграли елітні прошарки українського суспільства на початку становлення України як демократичної держави під час формування її базових інституцій, закладення основ ринкової економіки. Треба зазначити, що роль еліти у трансформаційному суспільстві є дуже важливою темою для України і ключовою для вирішення сучасних проблем українського суспільства.

Слід наголосити, що характерною ознакою у цьому питанні стає все більше звуження каналів для просування «на гору» навіть найталановитіших вихідців з окремих українських регіонів.

І дійсно, ця проблематика стала предметом дослідження багатьох спеціалістів у галузі елітології – Г. Ашина, М. Афанасьєва, І. Куколева, О. Гаман-Голутвіної, М. Фарукшина, В. Паутова, В. Литвина, А. Круглашова, Л. Мандзій, С. Чемякової та інших, ми ще довго могли б перерахувати імена та прізвища інших науковців.

«Процеси формування та зміни еліт у суспільстві у науковому аналізі розглядаються через систему понять та категорій. До них

належить – «рекрутація», «репродукція», «циркуляція». Серед них одне з центральних місць займає поняття «циркуляція еліт». Його запровадив у науковий обіг та активно використовував В. Парето [44].

Ще раз підкреслюємо, що нам «треба чітко розрізняти внутрішню циркуляцію еліти, зміну еліт (заміна старої еліти новою), а також змішані варіанти існування внутрішньої циркуляції і зміни еліт».

Для кожного типу змін еліти вироблено окреме поняття. «Залучення нових людей без конкретизації якісної характеристики цього процесу та їх соціально-групового походження називають «рекрутацією». Інколи це називають підбором еліти» [41].

«Відтворення еліти в її власних межах, тобто в рамках даної соціальної групи, називають «репродукцією». А циркуляція – це такий спосіб заміни еліти, коли її позиції займають люди з інших соціальних груп, це зміна персоналу, який займає ключові позиції в ключових інституціях даного суспільства» [56].

Принципів формування еліти фактично дорівнює її якості. Нам слід звернути увагу на ще один термін, що «політичне рекрутування» - це залучення людей до активного політичного життя, слід акцентувати, що найважливіше місце займає створення політичної еліти, з якої формуються законодавчі та виконавчі органи держави, урядовий апарат, управлінські кадри державних закладів.

Елітологія – наука досить складна, а саме питання про особливості рекрутування еліти – один з найважливіших в елітології. Як зазначає О. Гаман-Голутвіна, на відміну від професійних елітарних спільнот еліта являє собою відкриту систему. «Доросла людина, що не має спеціальної професійної підготовки, як правило, не може претендувати на місце у відповідній професійній еліті, тоді як коло політичної еліти поповнюється за рахунок осіб різноманітного освітнього, професійного та майнового статусів» [1, с. 97-103].

При дослідженні шліхів формування сучасної управлінської еліти, слід звернути увагу на те, що у стабільних політичних системах «рекрутування еліти» відбувається відповідно до ретельно розроблених процедур, у результаті чого персональний склад еліти з більшою чи меншою періодичністю оновлюється, а саме політична структура залишається значною мірою незмінною.

Проте, суспільство завжди має багато охочих зайняти елітні позиції, цей процес активно стимулюється авторитетністю еліти, вищим статусом управлінської діяльності, престижем.

У процесі «рекрутування політичної еліти» найважливіші моменти – широта її соціальної бази, коло осіб, що відбирають еліту (селекторат), нарешті процедура механізми відбору.

«Розрізняють два головних типи рекрутування еліт – відкритий та закритий. Еліту називають відкритою, якщо доступ до неї відкритий представникам різноманітних соціальних страт. Закритою еліта є у випадку, коли процес рекрутування приймає самовідтворювальний характер» [45, с. 208-213].

Треба акцентувати увагу на тому, що у демократичних системах еліти можуть бути досить різноманітними та різнобарвними за ступенем відкритості. Так, американський політолог Б. Рокмен виділяє дві тенденції відбору еліт у сучасних демократичних системах – гільдійну та антрепренерську. «Для системи гільдій характерні висока ступінь інституалізації в процесі відбору, важлива роль освіти, перш за все, спеціальної, повільний шлях нагору, тенденція до відтворення характерних рис уже існуючої еліти, невеликий, відносно закритий селекторат. Антрепренерська система відбору виходить з того, що індивідам, які прагнуть потрапити до еліти, необхідна не тільки підтримка у середині управлінської системи, в якій вони збираються робити кар'єру, але і поза цією системою. Вони знаходять

цю підтримку (тобто спираються на більш широкий селекторат), а інерційні сили меншою мірою гальмують їх рух» [5, с. 24-31].

За гільдійною моделлю, як правило, відбувається селекція та відбір бюрократичної еліти, а політична еліта рекрутується здебільшого за антрепренерській моделі.

«Відкритий тип рекрутування еліт», як правило, ґрунтується на відборі, що має вигляд чесного конкурсу, коли вирішальне значення мають особистісні якості людини, її здібності, освіта, моральні характеристики, а не «анкетні дані», не її (або її батьків, родичів) соціальне становище, належність до певної соціальної групи. Наголошуємо, що тільки за умови, що саме індивідуальні, а не надіндивідуальні характеристики повинні бути критерієм відбору, еліта може бути дійсно кращою. Акцентуємо, що якщо основним є принцип висунення на елітні посади не найрозумнішої, чесною, але «своєю» людини, що довела відданість соціальній групі, класу, лідеру, – це означає так званий «закритий тип селекції», що веде до негативних наслідків для суспільства і зрештою – до деградації еліт.

Слід звернути увагу на «канали рекрутування», адже вони є важливим аспектом теорії еліт, тобто це різноманітні шляхи просунення до вершини політичної ієрархії, саме вони мають дуже вагомe значення для утворення еліти. Ітак, ці канали – це державний апарат, органи місцевого управління, армія, політичні партії, релігійні організації, систему освіти тощо - це все «канали рекрутування». Першість, того чи іншого каналу обумовлюється менталітетом, історичними традиціями політичного розвитку, особливостями політичного режиму і тощо.

Якщо сформулювати детальніше, з точки зору сучасних політологічних теорій, «у демократичному суспільстві елітні групи є відкритими, і там постійно відбувається циркуляція еліт. Циркуляція еліт є демократичний механізм, який перешкоджає монополізуванню

влади, вливає «свіжу кров» (в дійсно демократичній системі не буквально, а в переносному значенні – у формі нових людей, нових ідей)» [5].

Проблематика взаємодії та співвідношення старої і нової еліти має кілька аспектів. Акцентуємо, що воно завжди залишається проблемою – і в стабільному, і в нестабільному суспільствах. Цей аспект проявляється, як проблема циркуляції еліти.

Дійсно, у реальному житті дуже непросто знайти межу між старою і новою елітою, відбуваються процеси не лише заміни еліти, але і її трансформації. Переформатування еліти відбувається у двох варіантах, у двох незалежних площинах: «1) перший полягає в тому, що деякі організації самі по собі змінюються слабо, адже вони, як правило, лише змінюють свою верхівку – керівний склад, а всі інші елементи організації залишаються без змін, а ось 2) другий варіант полягає в тому, що трансформація еліти відбувається шляхом перерозподілу функцій між організаціями, що існували, а також між тими організаціями, що існували, і тими, що утворилися».

Німецький дослідник У. Хоффман-Ланге відзначає, що «вивчення елітної трансформації, результатів зміни режиму передбачає виділення обох аспектів. Оскільки можливо, що старі організації поповнюються новими елітами, а нові організації – старими елітами, доцільно аналізувати старі і нові інституціональні структури, а також циркуляцію еліт та їх соціальні характеристики» [40, с. 50-55].

До монополізації влади, до застою, до погіршення якості еліти-веде шлях коли в суспільстві відбувається лише репродукція еліти, проте тй постійна циркуляція призводить до розпорошення еліти, порушення спадковості, значить і до втрати багатьох необхідних для управління суспільством рис. Але все в житті нестабільно, відповідно

циркуляцію не можна розглядати лише як позитивний процес, а репродукцію еліт – як негативний.

«При цьому треба мати на увазі, що це твердження не є універсальним. Трансформаційні процеси в Україні показали і такий феномен, який за цими схемами важко ідентифікувати. Наприклад, конвертація значною частиною старої еліти свого політичного капіталу на економічний можна було б розглядати як циркуляцію еліт. Але це такою ж мірою і репродукція тієї ж самої еліти. Тому такий тип зміни еліт пропонують називати «репродукцією» через «конверсію», на відміну від простої репродукції» [44].

«Процес трансформації структури еліти, перехід від структури старої еліти до структури нової еліти – процес складний. Еліти, як правило, утворюються з відносно вузького прошарку суспільства, тобто з тих, хто має більш високий рівень освіти та досвід роботи в складних організаціях. Після певної зміни режиму багато членів нової еліти звичайно рекрутуються із запасу, в який входять ті, хто досяг помітніших позицій за старого режиму. Якщо ж розглядати таких індивідів тільки як частину старої еліти, як це роблять особливо критично налаштовані спостерігачі, то тоді за визначенням термін елітної трансформації не має сенсу» [46, с. 11-13].

В досить ключовий момент трансформації політичної та економічної системи бажання старої еліти утримати владу домінує над економічною та іншими сферами суспільного життя, і в особі вищої управлінської бюрократії прослідковується тенденція до формування прообразу специфічного класу новітньої аристократії, владарювання такого різновиду політичних еліт (можливо успішного за спокійних часів) стає неприйнятним і може закінчитися повним крахом не тільки для носіїв влади, а й для держави в цілому.

Отже, створення нової системи «рекрутування еліт», яка має базуватися на конкурентних засадах та інституалізації вимог до

ділових і моральних якостей політичних, економічних, адміністративних керівників – шлях до успіху в цій сфері.

Таким чином, «основним критерієм» представників влади щодо залучення їх до керівного прошарку, мають стати моральність, професіоналізм і відповідальність, бо соціальні механізми рекрутування всіх різновидів еліт мають великий вплив на трансформаційні процеси на пострадянському просторі.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вдалося досягти поставленої мети, яка полягала дослідження концептуальних основ та теоретико-правових аспектів шляхів формування сучасної управлінської еліти України. Результати дослідження дають змогу зробити наступні висновки.

Сучасна політико-управлінська еліта структуровано також є неоднорідною. Відповідно, на наш погляд, необхідно розмежувати в структурі еліти службовців середніх ланок державної влади та тих, хто займає найвищі позиції в системі політичного управління державою.

Дійсно, важко не погодитися з тим, що особливої вагомості щодо найвищих позицій у структурах нашої державної влади для функціонування всього суспільства передбачає, відповідно, і особливу увагу до якості людей, які займають ці позиції, виключну відповідальність цих людей та їхнє вміння відповідати соціальним очікуванням.

Для детального розгляду шляхів формування сучасної управлінської еліти України, нам слід вказати, що політична наука сьогодення висунула багато різних, часто протилежних, антагоністичних за теоретичним наповненням, інтерпретацій поняття політичної еліти в цілому.

Ми можемо виділити такі напрямки обґрунтування феномену еліти: технократичний та історичний, харизматичний, біологічний, психологічний, ірраціональний (саме цей підхід, застосований у філософських науках) тощо. Проте практично всі дослідники з різних сфер під елітою розуміють порівняно невеликі групи вибраних осіб, яким або притаманні сильна воля та великі знання, або вони

обіймають керівне становище в політичній, економічній, військовій чи духовній сферах, або об'єднують обидві риси.

Україні, як і іншим державам пострадянського простору притаманні подібні процеси «оновлення», «трансформації» та заміни еліт, прояви багатьох неординарних течій - непотизму, клієнталізму, трибалізму, вождізму і таке інше.

У державах пострадянського простору правляча політична еліта підлягає процесам вертикалізації та горизонталізації, що загалом створює певну ієрархізовану структуру боротьби за здобуття, реалізацію та утримання влади.

Побудова сучасних моделей розвитку політико-управлінської еліти базується не тільки на формальних принципах, але й на неформальних принципах у державному управлінні.

Високий рівень самоорганізованості, відвертість в управлінні, ефективне здійснення управлінських завдань – саме на такі пріоритетні та ключові орієнтири має бути зорієнтована адміністративно-державна діяльність сучасної еліти.

Суперечливі, неперевіренні методики, які можуть призвести до порушення стабільності системи, особливо гостро це відчуватиметься зараз під час «перехідного» періоду, в трансформованому суспільстві. А відповідно, слід наголосити, що ефективність застосування тих або інших методів, прийомів та технологій залежить від характеру обраної моделі.

Таким чином, самою прийнятною, в той чи інший момент, буде та модель розвитку політико-управлінської еліти, яка дозволяє врахувати як управлінський досвід конкретної країни, так і нові тенденції в управлінні суспільством.

Зараз наша держава стоїть на дуже тернистому та непростому шляху становлення гнучкої моделі політико-управлінської еліти, він

має бути сучасним та відповідати відкритим умовам і часу, і на привеликий жаль, на ньому зараз лежить безліч труднощів.

Всі ці проблеми виникли та стали такими гострими тому що, на наш погляд на первинному етапі трансформації управлінських (владних) структур слабо враховувались традиції та колишній досвід в управлінні, а також ментальні особливості нашого народу.

На жаль, багато кваліфікованих кадрів через невизначеність свого соціального статусу та неврегульованість матеріального становища були вимушені покинути державну службу, а більшість з них були професіоналами своєї справи.

Поєднання найновіших і застарілих управлінських структур, поєднуючись призвели автоматично до еkleктичності системи. й невизначеність, «хитання з боку в бік», інертність, безсистемні перетворення у сфері державного управління та багато інших несприятливих процесів призвели до безлічі суперечностей. На перший план вийшла гостра потреба у створенні нової моделі та ефективної політико-управлінської еліти в Україні.

Таким чином, «основним критерієм» представників влади щодо залучення їх до керівного прошарку, мають стати моральність, професіоналізм і відповідальність, бо соціальні механізми рекрутування всіх різновидів еліт мають великий вплив на трансформаційні процеси на пострадянському просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаман-Голутвіна О. Визначення основних понять елітології // Поліс. 2000. № 3. С. 97-103.
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. 820 с.
3. Чичерін Б. Н. Філософія права. – СПб. : Наука, 1999. 656 с.
4. Пазенок В. Еліта соціальна. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник. За ред. В. Андрущенко, М. Горлача. К: ВМГ "Рубікон", 1997. 147 с.
5. Крестєва А. Влада і еліта в суспільстві, без громадянського суспільства Социс. 1996. № 4. С. 24-31.
6. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України: особливості становлення та розвитку в умовах суспільної трансформації : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 - теорія та історія державного управління. К., 2007. 20 с.
7. Schmitter Ph. The Consolidation of Democracy and Representation of Social Groups / Ph.C Schmitter // American behavioral scientist. 1992. MarchJune. Vol. 35. № 4-5. P. 48-64.
8. Мясніков О.Г. Зміна правлячих еліт: «консолідація» чи «вічна війна». Поліс. 1993. № 1. С. 52–60.
9. Рачинський А. Політико-управлінська еліта в перехідних суспільствах: особливості становлення та розвитку. Державна служба, служба в органах місцевого самоврядування. 2012. № 1. С. 81–89.
10. Окоїн П. Устрій державних установ у ХХІ столітті: чому бюрократія залишиться в державному управлінні // Вісн. УАДУ. – 1999. -№ 1.– С. 5-19.

11. Афанасьев В.Г. *Суспільство: системність, пізнання, управління*. М., 1981. С. 432.
12. Троян С. *Політична еліта України: земна боротьба за владний олімп // Регіональні та національні еліти: хто формує політику: Матеріали міжнар. наук. конф. Чернівці, 6-7 грудня 2001р. Чернівці: Букрен, 2002. 280 с.*
13. Литов Б. *Державна служба: проблеми проходження // Власть. 2002. № 7. С. 6-14.*
14. Бакуменко В. *Щодо напрямків розвитку досліджень та базової системи принципів формування державно-управлінських рішень // Вісн. УАДУ. – 2002. – № 2. – С. 5-10.*
15. КРЮКОВ Олександр Ігорович *Політико-управлінська еліта України: особливості становлення та розвитку в умовах суспільної трансформації*
16. Афанасьев В.Г. *Научное управление обществом. 2-е изд.- М.,1973. -392 с.*
17. Шабров О. Ф. *Політичні системи: відкритість, стійкість, розвиток. Аналіз систем на порозі ХХІ ст: теорія і практика: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. В 4 т. Т. 1. Т.Е. Сафонова. – М.: Интеллект, 1996. С. 23-30.*
18. Т. Томашевська *Зарубіжний досвід формування політико-управлінської еліти. ефективність державного управління. 2016. ВИП. 4 (49). Ч. 1. С. 101-107.*
19. Богданов А.А. *Тектологія (Всезагальна організаційна наука): В 2 кн. – М.: Економіка, 1989. Кн. 1. – 304 с.*
20. Эдвинсон Л., Мелоун М. *Интеллектуальный капитал. Визначення справжньої вартості компанії. Нова постіндустріальна хвиля на Заході: Антологія. – М.: Academia, 1999. – С. 429-448.*
21. Стюарт Т. *Интеллектуальный капитал. Нова джерело збагачення організації // Нова постіндустріальна хвиля на Заході. Нова*

- постіндустріальна хвиля на Заході: Антологія. – М.: Academia, 1999. – С. 372-400.
22. Гелбрейт Дж.К. Нове індустріальне суспільство. М.: Прогрес, 1969. 480 с.
23. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика як нове світобачення: діалог з І. Пригожиним // Вопр. філос. – 1992. – № 12. – С. 3-21.
24. Шабров О. Ф. Політичне управління: проблеми стабільності і розвитку. – М.: Інтелект, 1997. – 200 с.
25. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
26. Оболонский А.В. Бюрократія для ХХІ століття? Моделі державної служби: США, Англія, Австралія. М.: Дело, 2002. – 168 с.
27. Рачинський А. Професіоналізм – як основа діяльності державних службовців // Вісн. УАДУ. – 1999. – № 2. – С. 22-30.
28. Сморгунов Л.В. Порівняльний аналіз політично-адміністративних реформ: від нового державного менеджменту к концепції "governance" // Поліс. 2003. № 4. С. 50-59.
29. Арістотель. Політика. Твори: В 4 т. Т. 4. М.: Думка, 1975-81. 830 с.
30. Цветков В.В., Горбатенко В.П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті українського суспільства. Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. -248 с.
31. Гриценко А., Жданов І., Пашков М. Адміністративна реформа: далі,.. далі?... далі! Інформ.-аналіт. матеріали до народного форуму "За демократичний розвиток України". – К., 2002. – С. 95-101.
32. Серьогін С. С. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством. – Д., 2003. – 454 с.
33. Масловский М. Политическая социология бюрократии. М., 1997. 211 с.

34. Соловьев А., Туронок С. Держава на старті тисячоліття: проблеми управління і влади // *Влада*. 2003. № 11. С. 46-52.
35. Крюков О.І. Політико-управлінська еліта України як чинник державо-творення: Монографія / За наук. ред. Е.А.Афоніна. - К.: Вид-во НАДУ, 2006. - 252 с.
36. Воронько О. Інформація, вміння працювати з документами – важливі складові ефективності виконавчої влади // *Вісн. УАДУ*. – 2003. – № 1. – С. 31-41.
37. Правляча еліта сучасної України // *Укр. центр дослідження миру, конверсії та конфліктних ситуацій: Аналіт. доп. 10.* – К., 1998. -62 с.
38. Бураковська А., Мельников О., Шайдеров В. Нові освітні технології професійної підготовки державних службовців // *Вісн. УАДУ*. – 2003. – №1. – С. 74-80.
40. Хоффман-Ланге У. Роль елит в процесі демократизації і демократическої консолідації // *Социс*. – 1996. – № 4. – С. 50-55.
41. Стонер-Уайс К. Перехід до демократії і консолідації – роль еліти // *На шляхах політичної трансформації: Зб. наук. праць*. М., 1997. 250 с.
42. Биро-Золтан С. Східноєвропейські еліти і перехід до демократії // *На шляхах політичної трансформації: Зб. наук. праць*. М., 1997. 250 с.
43. Україна в ХХІ столітті: виклики для політичної еліти // *Дзеркало тижня*. 2003. № 44.
44. Правляча еліта сучасної України // *Укр. центр дослідження миру, конверсії та конфліктних ситуацій: Аналіт. доп. 10.* – К., 1998. -62 с.
45. Крюков О. Проблеми рекрутування, репродукції та циркуляції еліт// *Зб. наук. пр. НАДУ*. Вип. 2. 2004. – С. 208-213.
46. Каспрук В. Рекрутування еліт // *Підтекст*. – 1998. – № 23. – С.11-13.